

A XX. kongresszus és a marxista filozófia problémái

A DISZ Petőfi Körének filozófusvitája, 1956. június 15.

ELNÖK: Tánczos Gábor

VITAVEZETŐK: Lukács György, Balogh Elemér, Szigeti József

TÁNCZOS GÁBOR : Kedves Elvtársak! Szeretettel üdvözlök mindenkit a Petőfi Kör filozófiai vitaestjén. Újból leszögezhetjük, örömmel állapítható meg, hogy a marxista társadalomtudományok iránti érdeklődés a XX. Kongresszus¹ után alaposan megnőtt, és filozófiai vitánkon is van olyan érdeklődés, sőt nagyobb, mint az eddigieken. (*Taps.*) Azon szokásunktól eltérően, hogy protokolláris és udvariassági szempontokat nem túlságosan veszünk figyelembe, engedjék meg most az egyszer, hogy mindnyájunk nevében, a fiatal budapesti értelmiség nevében üdvözljük Lukács György elvtársat. (*Viharos taps.*) Nem úgy, mint a diplomaták szokták a ritka vendéget üdvözölni, hanem mint olyat, aki ősz hajjal és ifjú szívvel valóban közénk tartozik, azokhoz, akik el vannak szánva arra, hogy a marxizmus-leninizmus elsajátítása terén tanuljunk mindazoktól, akiktől tanulhatunk (*Derűlttség és taps.*), hogy pártunknak, népi demokráciánknak valóban megfelelő, marxista értelmiségévé váljunk.

Ezzel vitánkat megnyitom. A régi módszer szerint bevezető előadást nem tartunk, hanem eleve hozzászólók kértek és kérnek majd szót, akik hozzászólnak „A XX. Kongresszus és a marxista filozófia problémái” című témához. Első hozzászólónk Gondi József elvtárs a Lenin Intézet² Továbbképző Tanfolyamáról.

GONDI JÓZSEF: Kedves Elvtársak! Elsősorban két dologgal szeretnék foglalkozni. Az egyik a tanárok képzése és a filozófiai továbbképzés problémája, a másik – ezzel szoros összefüggésben – a filozófia tanításának problémái a nem szakos egyetemeken. Azért szeretnék e két dologgal együtt foglalkozni, mert úgy gondolom, hogy szorosan összefüggenek és igen élesen vetődnek fel most különösen a XX. kongresszus után. A tanárok képzésével kapcsolatban először is egy olyan témával foglalkozom, amely véleményem szerint megoldásra vár az elkövetkező időben.

Az elvtársak tudják azt, hogy a filozófia szakos tanárok képzése az elmúlt pár évben a Lenin Intézetbe került át, ott képezték ki őket, és most két év óta ott végzik ezeknek a tanároknak továbbképzését. Magam is ennek a továbbképzésnek egyik résztvevője, hallgatója vagyok és főleg ezért szeretném elmondani, hogyan látom ezt a problémát egyrészt most, másrészt pedig a jövőben. Az eltelt évek és az a két év, amelyet a továbbképző tanfolyamon töltöttem, bebizonyították számomra, hogy a filozófia-szakos tanárok képzése ilyen formában és ilyen keretek között nem oldható meg. Először az előadások és a konferenciák színvonala, másodsor a filozófiatörténeti oktatás háttérbe szorítása, harmadrészt pedig a mai burzsoá filozófiának ismertetése, annak bírálata és elemzése, negyedszer általában a filozófia területén az alapos elemzés, a logikai érvelés és általában az érvelésre való tanítás és nevelés, a vitatkozásnak nagyobb keret és lehetőség megadása – mindezek a területeken nem megfelelő a helyzet, pedig úgy gondolom, hogy ezek nagyon fontos kellei a tanárképzésnek, de különösen a továbbképzésnek. A bajok forrását abban látom, hogy a Lenin Intézetben kialakult és meghonosodott, az utóbbi időben eléggé általánossá vált a dogmatizmus. Baj az is, hogy az ottani oktatók szaktudása nem megfelelő, valamint hogy a filozófiai egységfront nem volt meg, nem azoknak az elvtársaknak kezében volt a filozófiai oktatás és elsősorban a továbbképzés, akik ennek a képzésnek problémáit meg tudták volna oldani.

A magam részéről nem tudom egészen biztosan, melyek voltak azok a problémák, amelyek konkrétan megakadályozták, hogy a Filozófiai Intézet³ és a tanárképzés munkája továbbra is úgy menjen, mint előzőleg Fogarasi⁴ elvtárs vezetése alatt, valamint azt, hogy ebben a munkában Lukács György elvtárs is szorosabban vehetett volna részt, mint ahogy a legutóbbi időkben résztvett. Szeretném, ha ezekről az okokról itt majd szó esnék. A magam részéről azonban ezt nagyon nagy hibának látom.

A másik dolog, amivel itt foglalkozni szeretnék, a filozófiai képzés a „nem-szakos” egyetemeken. Ennek a megoldhatósága is elsősorban a tanárképzés és továbbképzés színvonalától függ egyrészt, másrészt pedig attól, hogy gyökeresen, alaposan és minél előbb felszámoljuk azokat a hibákat, amelyek a marxizmus és a filozófia oktatásának területén is előfordultak. Az első ilyen hiba volt a dogmatizmus, amely szinte a marxista-leninista filozófia minden területére kiterjedt. Az egyetemeken ez úgy nyilvánult meg, hogy az előadások brosúraszerűen laposak, eléggé vulgárisak és felületesek voltak, és a konferenciákon ezeket az előadásokat egyszerűen elismételték. Bár ezeken a helyeken nem elsősorban a filozófia a szaktárgy és nem annak kell dominálnia, de feltétlenül alaposabb, tudományosabb elemzésre és előadásra van szükség.

Ne arra törekedjünk az egyetemeken, hogy a marxista filozófiának lehetőleg minden kérdését előadjuk, hanem hogy annak módszerét és szellemét adjuk át a hallgatóknak, egy olyan módszert adjunk a kezükbe, amelyet szaktárgyuk keretében használni tudnak. Ezt pedig csak úgy tudjuk megtenni, ha tényleg alapos, elemző – ha nem is teljességre igényt tartó – előadásokat tartunk. Hogy a helyzet ezen a téren megváltozzék, annak másik nagyon fontos feltétele szerintem az, hogy az eddigi tematikát és programot felül kellene vizsgálni és egyrészt bizonyos szűkítéseket, másrészt pedig bizonyos kérdések felülvizsgálatát kellene gazdagabban leadni, és a mechanikus vulgáris párhuzamoktól meg kellene tisztítani a filozófiai oktatást is.

A filozófiai oktatás egyik legégetőbb kérdése, amely a legtöbb hibához vezetett, a pártosság, a filozófia pártosságának szubjektivista értelmezéséből származott. Sokan úgy látták, hogy a marxista filozófia csak úgy szolgálja a gyakorlatot, népi demokratikus rendszerünk ügyét, ha egyszerűen elhagyjuk az elméleti kérdések nagy részét vagy csak igen vulgárisan tárgyaljuk és – szűk prakticista szempontokat tartva szem előtt – elsősorban gyakorlati kérdésekkel foglalkozunk. Olyan értelemben, hogy – ezeket elszakítva az elmélettől, mindenféle összefüggést kikapcsolva – csak a napi párthatározat és az esetleges események felsorolásával próbáltuk gyakorlatiassá tenni a filozófiát. Azt hiszem, hogy ez messzemenően helytelen módja a marxista filozófiának a gyakorlattal való összekapcsolására; nem az ilyen esetleges tények halmazát kell elemeznünk, hanem a marxista filozófia alapvető kérdéseit tárgyalni, elemezni és a mai valóság, a mai gyakorlat sokoldalú tényeiből kiindulva, annak fő lényeges vonásait megragadva megpróbálni levonni az általánosításokat és a történelmi materializmus tételeit gazdagítani ezzel is. *(Taps.)*

Ebben látom én a filozófiai oktatás és tanárképzés megoldásának kérdését, hogy elsősorban azok az elvtársak oldják meg ezt, akik Magyarországon ehhez a leginkább értenek, Fogarasi és Lukács elvtárs vezessék ezt, másrészt pedig ténylegesen fel kell számolni a filozófiatörténet vulgáris, dogmatikus elhanyagolását, a gyakorlat prakticista értelmezését, a pártosság szubjektivista értelmezését. Ennek érdekében szerintem át kell alakítani a tematikát és a programot, ne teljességre törekedjünk, hanem arra, hogy valóban a marxizmus szellemét és lényegét próbáljuk elsajátíttatni a hallgatókkal és magunk is sajátítsuk el. *(Taps.)*

VARGA MIHÁLY: Tisztelt Elvtársak! Ma már a marxisták között aligha fogja valaki tagadni, hogy szoros összefüggés van filozófia és politika között, legfeljebb e kapcsolat jellege körül vannak még viták a

magyar filozófiában. Felszólalásomban egy-két ilyen összefüggésre szeretnék egészen vázlatosan rámutatni, elsősorban az utóbbi évek magyar filozófiai vitáival kapcsolatban.

Ma már sokak számára világos, hogy a marxista filozófia Lenin halála után válságba került és sok tekintetben még ma is egyhelyben topog. Mi nem tagadjuk Sztálin filozófiai műveinek érdemeit, de az ismeretes sztálini gyakorlat a marxista filozófiát dogmák rendszerévé, tételek összegévé változtatta, a filozófiai gondolat fejlődését nemzetközi méretekben is évtizedekre visszavetette. Már csak ezért is kivételes jelentőségű volt ezen időszakban Lukács György elvtárs filozófiai munkássága. (*Taps.*) Elnézést kérek Lukács elvtárstól, hogy ilyen kérdésekkel is foglalkozom, de úgy gondolom, hogy eddig túl keveset beszéltünk erről. Lukács György elvtárs azon kevesek közé tartozott, akik személyükben és munkásságukban az alkotó marxizmus álláspontját képviselték. Számos vonatkozásban továbbfejlesztette a marxista filozófiát, a marxista esztétikát és ezzel sok tekintetben megmentette a marxista filozófia becsületét abban a korban, amikor a polgári tudósok közül sokan már a marxista filozófia csődjéről kiabáltak, és meg kell mondani, hogy nem is egészen alaptalanul. Félreértések elkerülése végett: ez nem a mi legfelsőbb szerveink véleménye, hanem például többek között az ezévi német filozófiai kongresszus⁵ résztvevőié, akik így értékelték Lukács György elvtárs munkásságát.

Tudom, hogy Lukács elvtárs nem szívesen hallgatja végig az efféle megnyilatkozásokat, de a tények tények maradnak, és a tények leszögezése – főleg azoké, amelyeket tőlünk, fiataloktól eddig gondosan eltitkoltak – talán még nem személyi kultusz. A személyi kultuszra nem neki és nekünk, hanem főleg azoknak volt szükségük a múltban is, akik érezték valamilyen oknál fogva, hogy enélkül pozícióik nincsenek tartósan biztosítva. (*Élénk taps.*) Az 1953-54-ben megtartott filozófiai viták⁶ idején kezdtem el gondolkodni a magyar filozófiai front problémáiról. Tudtam, hogy Lukács elvtárs régi kommunista, hogy a Magyar Tanácsköztársaságban is kimagasló szerepet játszott, hogy filozófiai-esztétikai műveit a gondolkodó emberek tiszteletben tartották még a Szovjetunióban is, műveit nagy haszonnal forgattam én is. (*Derűltség.*)

TÁNCZOS GÁBOR: Varga elvtárs! Lukács elvtárs a Szovjetuniónak hosszú időn keresztül megbecsült ideológusa volt.

VARGA MIHÁLY: De nem mindenki számára. Éppen ezért reám rendkívül megdöbbenően hatott a filozófiai vitán Lukács elvtársnak az a kijelentése, hogy itt nálunk úgy látszik, azért húzzák-halasztják a filozófiai kutatóintézet létrehozását, mert ő és Fogarasi akadémikus még életben vannak. Lehet, hogy nem pontosan ezekkel a szavakkal mondta

Lukács elvtárs, de engem ez a megállapítás nem hagy nyugodni azóta sem.

Bajcsy-Zsilinszky Endre ünnepélyes temetésének napján⁷ annak idején írta a Szabad Nép: „A mi országunk híres arról, hogy csak temetni tudjuk nagyjainkat, de megérteni nem.” Nos, a mi népi demokráciánk történetében arra is akadna példa, hogy nagyjainkat élve is háttérbe szorítottuk. Nem szabad megengednünk, hogy ez a gyakorlat tovább folytatódjék. Lukács György elvtárs itt él és dolgozik közöttünk. Éppen ideje már, hogy a politikai szektarianizmus, a szektás tudománypolitika hibáit jóvátegyük, hogy megmutassuk és megértsük Lukács György elvtárs igazi szerepét a marxista filozófiában és pártunk történetében is. *(Élénk taps.)* *(Közbeszólás: Éljen a Blum tézisek⁸ szerzője – Élénk taps.)* Itt az ideje annak, hogy tanuljunk abból a gazdag életútból, amelynek egyik gyújtópontja volt a szocialista humanizmus, a megalkuvás nélküli közdelem mindazon tényezők ellen, melyek az egyéniséget, az embert megnyomorítják, csonkává, egyoldalúvá teszik, mindazok ellen, akik a szocializmust szürkére festve képzelik el. A történészvitából⁹ kiderült, hogy Lukács elvtárs egyike volt azoknak, akik több ízben is felléptek a pártunkban hosszú évtizedekig eluralkodó baloldai elhajlás és szektarianizmus ellen. Vannak tehát komoly hagyományaink is a szektarianizmus elleni harcban.

Ezért nem lehet a véletlennek tekinteni, hogy Lukács elvtársat, aki pártunk egyik alapító tagja, majd a Tanácsköztársaság népbiztosa volt, aki a szektarianizmust több ízben bírálat alá vette – támadták, rágalmazták az illegalitás éveiben, támadták és rágalmazták a felszabadulás után is, – majdnem egészen a XX. Kongresszusig. Népi demokráciánkra nézve szégyen, hogy a Lukács elvtárs által vezetett filozófiai szakoktatást illetékes szerveink annak idején megszüntették¹⁰, hogy munkásságából még a polgári filozófia is többet tanul, mint filozófiaoktatóink egy jelentős része. Meg kell szüntetni ezt a rendellenes állapotot: ez hasznára lesz politikai életünknek és a marxista filozófiának is. Ugyancsak többet kell tanulnunk Fogarasi elvtárs alapvető munkáiból.

A szektás politikának oka volt rá, nekünk azonban semmi okunk sincs arra, hogy Lukács elvtárs politikai befolyásától féltsük népünket, az egyetemi ifjúságot. *(Taps.)* Lukács elvtárs jó irányban befolyásolta és befolyásolja hallgatóit: önálló gondolkodásra, a tudatlanság felszámolására nevelte őket, és azt teszi ma is. Sokat tanultunk és tanulhatunk politikailag is Lukács György elvtárstól és tanítványaitól. Nekem személyesen például a XX. Kongresszus nem okozott fájdalmat vagy különösebb problémákat, és ezt annak köszönhetem jórészt, hogy Szigeti [József] elvtárs

– már jóval a XX. Kongresszus előtt – munkámat jó irányban befolyásolta. Nem kétséges előtttem az, hogy a helyes politikai irányvonalat is csak az alkotó marxizmus álláspontján állva lehet kidolgozni.

Az utóbbi évtizedekben a marxista filozófiában és filozófiaoktatásban elterjedt dogmatizmusnak számos okát lehetne megjelölni. Nekünk azonban azok ellen a viszonyok és körülmények ellen kell most harcolnunk elsősorban, amelyek nálunk szükségszerűen, napról-napra és tömegméretekben szülték a dogmatizmust, szubjektivizmust, konjunkturizmust és még sok más káros jelenséget is, amelyeket élesen elítélt az SZKP XX. Kongresszusa. Mindezeknek a káros jelenségeknek fő oka a politikai szektarianizmus és a személyi kultusz.

A személyi kultusz a marxizmus-leninizmus interpretálásában nem tűr és nem is tűrhet meg semmiféle komolyabb ellenvéleményt, mert ez létalapját támadná meg. A személyi kultusz által létrehozott körülmények között a tudománypolitika irányítói a tudomány kérdéseit (így a marxi-lenini filozófia kérdéseit is) nem érdembeli nyílt elvi vitákkal, hanem vagy tekintélyelvi alapon, vagy ha ez nem áll rendelkezésükre, akkor éppen a vélt vagy igazi ellenfél tekintélyének a lejáratásával akarják megoldani. Véleményem szerint ilyen jellege volt sok tekintetben az 1953-ban, a Lenin Intézetben lefolytatott filozófiai vitának¹¹ is, még akkor is, ha a dogmatikus irányzat hívei őszintén meg voltak győződve arról, hogy ők – és csakis ők – képviselik pártunk érdekeit. Az azóta eltelt időszak megmutatta, hogy a vezető filozófusok ellen akkor (és már korábban is) indított hangulatkeltés csak ártott a filozófiaoktatásnak, ártott a pártnak is.

A személyi kultusz azáltal, hogy az ellenvéleményeket elfojtja, az önálló gondolatokat félretolja: a pártvezetést éppen a valóság sajátosságainak mélyreható és sokoldalú ismeretétől fosztja meg. Ezáltal még inkább megnövekedik a szektarianizmus, méginkább mélyül a szakadék a párt és a tömegek között, mert a párt- és államapparátus egy része a párt politikáját a személyi kultusz és bürokratikus centralizmus következtében óhatatlanul balra torzítja el.

A politikai szektarianizmusnak viszont éppen a személyi kultusz és a bürokratikus centralizmus következtében feltétlenül van egy olyan tendenciája, hogy abszolúttá, uralkodóvá válják az élet minden területén. Ennek a tendenciának azonban útjában áll a marxizmus-leninizmus is. Ezért a szektás nézetek és módszerek igazolása nem képzelhető el a marxizmus lényegének meghamisítása és leegyszerűsítése nélkül, a marxizmusnak és pártosságnak dogmatikus és szubjektivista felfogása nélkül. A politikai szektarianizmus megteremti a maga „ideológusait”, akik leg-

többször (szubjektíve talán jóhiszeműen) a marxizmusban éppen a leglényegesebbet nem veszik észre: a marxizmus élő lelkét, a konkrét helyzet konkrét elemzésének lenini követelményét. Ezek az elvtársak a marxizmust a tételek összegévé változtatták, és tételeit is – enyhén szólva – impresszionista módon alkalmazzák, amennyiben mindig azt veszik elő a marxizmusból, amire pillanatnyilag nekik szükségük van. Mivel az ilyen típusú ideológusok a pártosságot is önkényesen értelmezik, álláspontjukat az egyedüli pártos álláspontnak, a marxizmus álláspontjának tüntetik fel, és minden törekvésük az, hogy az ellenvéleményeket elnémítsák a szektarianizmusra jellemző módszerekkel.

Véleményem szerint egészen vázlatosan ez volt a politikai háttere az 1953-54-ben lefolyt filozófiai vitáknak is. Természetesen, a gyökerek mélyebbre, a felszabadulás előtti időszakba nyúlnak vissza. Szeretném, ha majd Lukács elvtárs részletesebben is foglalkozna itt ezekkel a problémákkal, számunkra ez igen tanulságos lenne.

Lényegében két elvi irányzatról van (és talán még ma is van) szó a magyar filozófiában. Lukácsék a filozófiát mint tudományt, mint alkotást fogják fel, míg a dogmatikus irányzat hívei azt lépten-nyomon összekeverték a propagandával és agitációval. Például Havas [Ernő] elvtárs akkori felszólalásából kiderült, hogy ő népi demokráciánk kérdéseinek filozófiai általánosítása alatt olyan cikkeket értett, amelyek pár hónap alatt elvesztik időszerűségüket. Lukácsék a filozófia fundamentális kérdéseire irányították és irányítják a fő figyelmet, míg az őket bíráló elvtársak, például Szecsődi elvtárs¹² mindennel foglalkozni akarnak, illetve mindazzal, amit a dialektikus materializmus segítségével kell megoldani. Az ilyen szakmai és politikai rövidlátás és az ebből fakadó gyakorlat – még ha látszólag a pártot segíti is –, lényegében súlyos károkat okoz a pártnak, mert elsekélyesíti, tudománytalanná teszi a filozófiát és ezzel a marxizmust is. Joggal mondotta akkor Lukács elvtárs, hogy az ilyen álláspont, a filozófia tárgyának és pártosságának dogmatikus és szubjektivista felfogása a gyakorlatban, csak enciklopedikus tudatlanságot eredményezhet. *(Derűltség és taps.)* A személyi kultusz és politikai szektarianizmus légkörében szükségszerű volt, hogy ez az irányzat létrejöjjön, és ez az irányzat lényegében nem is más, mint a politikai szektárságnak a filozófiai változata. Nem véletlen például az, hogy a Lenin intézeti filozófiai tanszék vezetését megszemélyesítő elvtársak szektás módszerekkel dolgoztak a pártmunkában és a káderpolitikában is.

A Lenin intézeti filozófiai tanszék értekezletén Selmeczi [József] elvtárs helyesen állapította meg, hogy például Szecsődi elvtárs régebbi helytelen álláspontját a filozófia pártosságával kapcsolatban még a XX.

Kongresszus után sem adta fel: formailag ugyan variálja, de lényegében védelmezi, sőt még talán élesebb megfogalmazásban adja, mint régen. Erről tanúskodik legújabb tanulmánya, a legújabb Rudas-kötethez írt bevezető¹³, amelyben az objektív igazság feltárását tértől és időtől függetlenül is elképzelhetőnek tartja, hogy például az objektív igazság felderítését nem mindig tartja tettnek a dolgozó nép érdekében, hogy ezt csak Rudas elvtárs esetében engedi meg. (*Derültség.*) Mindez bővebben olvasható a könyv 13-14. oldalán.

Mindezt csak azért tettem szóvá, mert tanszékünkön jóformán Szecsődi elvtárs az egyetlen, aki Kiss Arturral való közös fellépését lényegében még mindig helyesnek tartja. Még mindig nem látja, hogy ő és szerzőtársa akkor a dogmatizmus álláspontjáról bírálta Lukácsot, Fogarast, hogy kritikájuknak ezért még viszonylagos jogosultsága sincsen. Kérdésfelvetésükben – hogy t.i. miért nem foglalkoznak Lukácsék népi demokráciánk kérdéseivel – volt egy jó adag demagógia is: köztudomású ma már, hogy Lukácsék foglalkoztak és nem is keveset a népi demokrácia kérdéseivel ott, azokon a területeken, ahol erre illetékesek voltak, vagy ahol a kérdések tudományos elemzéséhez adva voltak a feltételek. Nem Lukács György a hibás abban, hogy legtöbbször hiányoztak ezek a feltételek. Amíg lehetett, amíg ez összefért a tudományos lelkiismeretességgel, Lukács elvtárs szívesen nyújtott értékes elméleti és módszertani segítséget népi demokráciánk elméleti problémáinak elemzése szempontjából — és úgy gondolom, hogy szívesen nyújtja ezt ma is. 1947-es milánói előadásában¹⁴ rendkívül komolyan, filozófiai síkon vetette fel például a törvényesség kérdését az új demokráciák létrejöttével kapcsolatban. Nem ő a hibás abban, hogy intelme pusztába hangzott kiáltás maradt. Nem ő a hibás abban sem, hogy az általa a szocialista realizmusról kifejtett mély gondolatok süket fülekre találtak az irodalompolitika egyes irányítóinál. Pedig ha figyelembe vettük volna az ő intelmeit, akkor számos területen elkerülhettük volna a sorozatos és egyre súlyosabb baklövéseket. Nem vettük, nem vehettük figyelembe — éppen a személyi kultusz miatt.

Nem kötelező, de elvárható, hogy mindezeket ma már Szecsődi elvtárs is lássa. (*Derültség.*) Selmeci elvtárs elmondhatná, hogy a Lukácsék elleni hangulatkeltést hogyan készítették elő, hogyan szervezték meg 1953-ban a Lenin Intézetben. Úgy gondolom, hogy az ilyen filozófiai tájárásnak egyszersmindenkorra véget kell vetni! (*Élénk taps és derültség.*) Van itten egyéni felelőssége Szecsődi elvtársnak is, de szeretném leszögezni, hogy a történekekért semmiképp sem ő, vagy Kiss Artur a fő felelős. A fő felelősök azok, akik elnézték, sőt esetleg ösztönözték is a tanszéket arra, hogy ezt a provokációt végrehajtsa. (*Taps.*)

Sok tekintetben tragédiája az utóbbi évtizedben a párt által felnevelt, a pártot a gyakorlatban is segíteni akaró nemzedék egy részének, hogy politikai éberségét, tisztánlátását tompította, fékezte, akadályozta a szektás politika. Mi nem a visszahúzó erők, a konzervatív oldal apológétái akarunk lenni, hanem az emberi haladás, a szocialista forradalom harcosai. A szocialista forradalomnak nincs szüksége a valóság meg szépítésére. A lakkozásnak, de a pesszimizmusnak nincs semmi köze a pártossághoz, a marxizmus-leninizmushoz. A szocialista forradalomnak létérdeke az objektiv igazság feltárása, létérdekünk azért, mert forradalmárok vagyunk, mert nem hátra, hanem előre akarunk menni. Talán nem egészen szerencsés fogalmazás, de a mi értelmiségünk szerepe a XX. Kongresszus előtt sok tekintetben arra korlátozódott, hogy a világot magyarázza. Feladata azonban az, hogy megváltoztassa! (*Taps.*) Úgy gondolom, hogy lényegében csak a XX. Kongresszus után jött el az ideje annak, hogy a filozófusok tudományosan foglalkozhassanak népi demokráciánk kérdéseivel. Ha a filozófia számára a valóban tudományos munka legfontosabb feltételeit megteremtjük, akkor különösebb unszolás nélkül is foglalkozni fogunk népi demokráciánk aktuális filozófiai problémáival: csak engedjék meg, hogy ezt tudományosan csináljuk, akkor a pártunk gyakorlati harcát is segítő cikkekben, tanulmányokban nem lesz hiány.

Ugyanakkor rá kell mutatni arra is, hogy a filozófiának az élettel való kapcsolata nem szűkíthető le a napi politikával való kapcsolatra. A jövőben is kell hogy legyen különbség tudományos munka, propagandamunka és agitáció között. Ugyancsak le kell szögezni, hogy Lukács és Fogarasi elvtársak munkássága az utóbbi időkben, vagyis az irracionizmus, a fizikai idealizmus, a logika, a marxista esztétika alapproblémáival való foglalkozás az élettel való kapcsolatuk egyik legfényesebb bizonyítéka.

Néhány szót még a Petőfi Kör vitáiról. Úgy hallom, hogy akadnak még funkcionáriusok nálunk, akiknek a XX. Kongresszus után is legfőbb gondjuk az, hogyan tudnák a végre megindult bírálatot visszaszorítani, vagy a szabad vitákat megszüntetni. Ezek az elvtársak valószínűleg nem eléggé veszik figyelembe azt, hogy a XX. Kongresszus után vagyunk, hogy ma már a hosszú évekig belénkfojtott igazságérzet és egészséges bíráló áradó folyamát nem lehet sem jelzőkkel, sem adminisztratív intézkedésekkel elintézni. (*Élénk taps.*) Mi a szocialista forradalmat akarjuk hazánkban meggyorsítani és harcolni fogunk mindazok ellen, akik ennek a szocialista forradalomnak az útjában állnak. (*Taps.*) Mi nem esküdözünk a XX. Kongresszusra, hanem a XX. Kongresszus szellemében akarunk cselekedni. (*Élénk taps.*) Pártunk is, dolgozó népünk is ezt várja

tőlünk. A mi vitáinktól csak azok félhetnek, akik félnek az igazságtól! Jó lenne, ha a XX. Kongresszus szellemével szembenállók egyszer s mindenkorra figyelembe vennék azt a körülményt, hogy a mi pártunk munkáját hosszú évtizedekig bénító szektarianizmus, akárcsak a jobboldali demagógia ideje is, ma már lejárt.

A szabad viták erősítik népi demokratikus rendünket és gyengítik az ellenséget, az ellenség pozícióit. Ha a politikai szektarianizmust megszüntetjük, hamarabb végzünk az ellenséggel!

Az SZKP XX. Kongresszusának szelleme dolgozó népünk, benne értelmiségünk és fiatalságunk legjobbjainak fejében már győzött, és ez a biztosítéka annak, hogy előbb vagy utóbb győzni fog életünk minden területén. Győzni fog, mert akarjuk, hogy győzzön; győzni fog, mert eszméi anyagi erővé válnak.

Nem szerencsés a hasonlat, de az ellenállóknak, a visszahúzó erőknek csak azt mondhatjuk, voltak már a mi népi demokráciánk történetében olyan személyiségek, akik a forradalomban a fék szerepét próbálták betölteni. A történelem arra tanít, hogy nem sikerült nekik. Miért kellene azt gondolnunk, hogy másoknak, most, a XX. Kongresszus után, sikerülni fog? *(Taps.)*

Egy olyan nemzedéket nevelt fel pártunk, amely érzi a felelősséget az ország és a nemzetközi munkásmozgalom sorsa iránt, amely ma már egyre inkább akar – és tud is – beleszólni az ország dolgaiba. Ma már elsősorban a párton belül vannak e nemzedék legjobbjai. A XX. Kongresszus teremtette meg annak a lehetőségét, hogy ez a nemzedék – akár csak egész dolgozó népünk is – vágyait, legszebb reményeit és törekvéseit most már valóra váltsa. Élnünk kell ezzel a lehetőséggel és megalkuvás nélküli harcot kell folytatni azok ellen, akik akadályozzák, hogy ebből a lelkesítő lehetőségből valóság legyen!

Néhány kívánságom is lenne. Meg kell teremtenünk, helyre kell állítanunk a normális kapcsolatot a filozófiát oktató káderek és a vezető filozófusok között.

Fel kell számolni sürgősen a vezető filozófusok munkássága iránt tanúsított, helyenként még uralkodó káros nihilista álláspontot.

Szakítani kell a filozófia tárgyának és pártosságának dogmatikus és szubjektivista felfogásával és elsősorban a tudománypolitikát irányító szerveinknek kell ezt megtenniök.

Kérni szeretném pártunk Politikai Bizottságától a filozófiai kutatóintézet létrehozását, amely az országban folyó filozófiai kutató és oktató munkát szervezné, irányítaná és összefogná.

Lukács György elvtárs eddig magyarul meg nem jelent műveit is hozzáférhetővé kell tenni, és talán ideje volna már megkezdeni Lukács elvtárs műveinek gyűjteményes kiadását. *(Élénk taps.)*

Még egy kívánságom volna: a Petőfi Kör vitáit folytatni kell és nem megszüntetni. *(Élénk taps.)*

TÁNCZOS GÁBOR: Mielőtt átadnám a szót Balogh Elemér elvtársnak, egy-két mondatban szeretnék reagálni arra, amit Varga elvtárs mondott. Úgy érzem, hogy egy kicsit nyílt kapukat dönget. A Petőfi Kör vitáit senki sem akarja Magyarországon beszüntetni. *(Ellentmondások. Zaj.)* A DISZ vezető szervei az elmúlt hetekben több ízben is határozatilag kimondták, hogy a Petőfi Kör vitái helyesek, egészségesek, tovább folytatandók¹⁵. Semmiféle más szerv semmiféle olyan intézkedést nem hozott, hogy a Petőfi Kör vitáit be kellene szüntetni. Felesleges dolog, úgy gondolom, a viták folytatását ilyen módon követelni, hiszen itt vagyunk, nem is kis számban, folytatjuk a Petőfi Kör vitáit és semmi jel nem mutat arra, hogy a vitákat abbahagyjuk. *(Taps.)*

BALOGH ELEMÉR: Kedves Elvtársak! Örömmel üdvözlöm a DISZ-központ kezdeményezését, azt, hogy a filozófiai front kérdéseiről szabad vitát kezdeményezett. Örülök neki, még abban az esetben is, ha egyikünknek-másikunknak itt ma keserű pirulákat kell lenyelnie. Az igazság ugyanis azt kívánja, hogy mindenki olyan keserű pirulákat nyeljen le, amilyeneket elkövetett hibáiért megérdemel. *(Élénk taps.)* Csak megjegyzem közbevetőleg, hogy minél hosszabban tapsolnak, annál rosszabb szolgálatot tesznek a XX. Kongresszus ügyének, amelyet most mindannyian képviselnek remélhetőleg. *(Zaj.)*

TÁNCZOS GÁBOR: Ennek eldöntése helyett folytassuk a vitát.

BALOGH ELEMÉR: Minderre rá fogok térni felszólalásomban. Fontos tehát, hogy a problémákat bárdolatlan keménységgel és őszinteséggel, de ugyanakkor megfelelő higgadtsággal vessük fel és nagyon szeretném aláhúzni: megfelelő higgadtsággal, hogy ne adjunk ürügyet arra a mai napon, hogy egyesek azon vitatkoznak – mert vitatkoznak róla egyesek – hogy nem kellene-e megakadályozni a Petőfi Kör vitáit. *(Zaj.)* Szeretném hangsúlyozni, hogy felszólalásomban az az őszinte célkitűzés lebeg szemem előtt, hogy segítsék létrehozni itt a mai napon a hazai marxista filozófiai front egységét. A párt érdeke ezt kívánja és éppen ezért nagyon fontos, hogy higgadtak legyünk és nem meggondolatlanok. Az ügy nem azon fordul meg, hogy Lukács elvtárs mennyi tapsot kap és vigyázzanak az elvtársak, hogy *(Közbeszólás: Nincs szükség figyelmeztetésre!)*

a felszólalások jó irányba menjenek. Engedje meg a közbeszóló elvtárs, hogy megjegyezzem, szerintem az előttem felszólalt elvtársak olyan hangot ütnek meg, amely nem alkalmas arra, hogy azok az elvtársak, akik a hibákat elkövették, beismerjék azokat. (*Taps.*) Ez odataszít becsületes elvtársakat a szektások karjaiba, és ezt meg kell érteni, elvtársak! Éppen azért, mert nem azt a célt tűzöm magam elé, hogy gúnyolódjak, hanem, hogy létrehozzuk ezt az egységfrontot, nem azokról az ellentmondásokról kell ma elsősorban beszélnünk, ami nem akadály a együttműködésnek a filozófiai fronton, hanem ami akadály annak. Hogy ezeket az akadályokat elhárítsuk, hogy a mai ülés jól sikerüljön, annak szerintem két fontos és elengedhetetlen feltétele van. Az egyik saját hibáink mélységes beismerése és azok mélyreható elemzése, a másik – aminek itt a filozófusok részéről meg kell történnie – Lukács György elvtárs teljes politikai rehabilitálása. (*Élénk taps.*) Ami a hibák beismerését illeti, az elvtársak meg fogják látni, hogy mi nagyon alaposan végiggondoltuk az elkövetett hibákat, és meg vagyok győződve, hogy Szecsődi elvtárs, Havas elvtárs és a többi elvtársak is ugyanezt fogják tenni. Vannak azonban olyanok – és itt nem Havas elvtársra célok – akik úgy akarnak ejutni a XX. Kongresszus üdvösségéhez, hogy nem akarnak előbb szabályosan megkeresztelkedni és keresztülmenni a purgatórium tüzén. (*Derűtlenség és taps.*) Akad olyan is, aki éveken keresztül velünk együtt – mondjuk meg – súlyos hibákat követett el, de most elfeledkezve ezekről a hibákról, hetvenkedve jelenti ki, hogy a XX. Kongresszus őt igazolta. (*Taps.*) Szeretném tehát magam ettől a magatartástól elhatárolni és kijelenteni, hogy engem igenis nem igazolt, hanem sajnós, számos kérdésben megdöbbenett és elmarasztalt a XX. Kongresszus, és különösen megdöbbenett és gondolkodóba ejtett legutóbb a „Blum-tézisek”. Ma az a véleményem, hogy a magyar filozófiai fronton én követtem el a legnagyobb hibákat. A lelkiismeret arra kötelez bennünket, hogy számos kérdésben alapvetően véleményt változtassuk és ha egyszer véleményt változtatunk, ne állítsuk azt, hogy mi már régen ezt az álláspontot képviseltük. (*Élénk taps.*) Mivel a filozófiai fronton nem Rákosi Mátyás követte el a hibákat, hanem mi és elsősorban én, ezért nekünk és elsősorban nekem kell önbírálatot gyakorolnom. Itt még egyszer hangsúlyozom, nem rossz hely ez a Petőfi Kör azoknak, akik elég erősek, hogy hibáikat bátran beismerjék, csak azoknak kellemetlen ez a hely, akik kicsinyes kispolgári hiúságból nem hajlandók hibáik beismerésére.

Fontos Lukács elvtárs teljes politikai rehabilitálása. A „teljes” szót szeretném hangsúlyozni, ártatlan embereket rehabilitálni ugyanis csak egyféleképp lehet: teljesen! (*Élénk taps.*) A félig való rehabilitálás —

nem rehabilitálás. Nem lehet úgy rehabilitálni, hogy – ahelyett, hogy magunk mélységes önbírálatot gyakorolnánk –, inkább másokon igyekszünk rajta hagyni néhány pettyet, hogy a rossz lekiismeretünket ezzel megnyugtassuk, még mások esetleges megrágalmazása árán is. (*Taps.*) Ezért ismételten kérem az elvtársakat, hogy minél kevesebbet tapsoljanak. (*Közbeszólás: Hozzászoktunk az elmúlt években!*) Mindenesetre nem én szoktattam hozzá az elvtársakat. (*Közbeszólás: Valaki hozzászoktatott!* – *Másik közbeszólás: Ez a hozzászokás nem igaz. Most az egyetértésünket fejezzük ki!*)

Azért kértem szót harmadiknak, mert úgy érzem, hogy nagyon sok hibát követtem el a filozófiai fronton, másrészt fontosnak tartom, hogy amikor beismerjük itt hibáinkat – és Lukács elvtárs rehabilitálásában magam is szeretnék itt résztvenni –, szeretném leszegezni, hogy én nem tartozom Lukács György kritikátlan tisztelői közé, sőt ma is számos fontos kérdésben ellenlábas, bírálója vagyok. Nem is azzal a szándékkal jöttem ide, hogy elvi bírálatomat elvtelenül feladjam. Fontos, hogy a filozófusok körében Lukács elvtárs rehabilitálását ne olyan elvtárs kezdeményezze, aki valóban csak kritikátlan tisztelője Lukács Györgynek, hanem olyan, akit nem lehet azzal megvádolni, hogy részrehajló Lukács György iránt. Ne értsük félre: Lukács elvtársnál, Fogarasi elvtársnál és tanítványaiknál is látok hibákat, amelyeket fel is fogok vetni, mindenesetre az arányokra most, a mai napon szerintem nagyon vigyázni kell. Amikor a bírálatokat el fogom mondani – és nagyon kérem az elvtársakat, hogy azokat ugyanolyan türelemmel hallgassák meg – ne tartsák ezt a bírálatot, amelyet nagyon keményen fel fogok vetni Lukács elvtársnak és Fogarasi elvtárs és tanítványaik felé, ne tartsák a rehabilitálás gyengítésének, mert ez két különböző, egymástól független dolog. Véleményem szerint jobb lesz, ha ki-ki maga veti fel a saját hibáit a közös ügy tisztázása érdekében.

A Blum-tézisekkel kell tehát kezdenem, hiszen évekkel ezelőtt erre való hivatkozással marasztalták el Lukács elvtársat, és az így kialakított véleményt mi is elfogadtuk. Az események azóta elmarasztalták a Blum-tézisek bírálóit és igazolták a Blum-tézisek készítőit, elsősorban Lukács elvtársat. Lukács György elítélésének és rágalmazásának elvi alapja megszűnt, tehát az összes, erre ráépített álláspontot fel kell adni becsületesen. Elsősorban az enyémet.

Magam egy feljegyzésben, amelyet a párt titkárságához küldtem és amelyben „Az ész trónfosztását”¹⁶ bírálom, azt állítom, hogy e könyvben Lukács elvtárs régi hibáit ismétli, amelyeket hiába bíráltak évek óta. Ennek a levélnek a hangja olyan volt, amely nem méltó hang elvi vitához. Ezt a levelet teljes egészében visszavonom, és érte Lukács elvtárstól

itt a nyilvánosság előtt bocsánatot kérek. (*Taps.*) Tartozom ezzel Lukács elvtárs becsületének csakúgy, mint a saját becsületemnek. El kell ismernem, hogy ezzel a levéllel megrontottam a bizalmat Lukács elvtárs tanítványai és köztem, bár ez a bizalom alakulóban volt. Fontos volt ezt beismerni, mert felháborodott lelkiállapotban írt levelemmel talán más elvtársakat rossz irányban befolyásoltam. Szükséges adót róttam le ezzel Lukács elvtárs felé, és meg vagyok győződve nemcsak saját nevemben, hanem Rudas elvtárs nevében is, mert ha Rudas elvtárs élne, ma ugyanezt tenné a helyemben. Véleményem szerint fontos, hogy ebben a kérdésben Révai¹⁷ elvtárs is kellő önbírálatot gyakoroljon, mert rendkívül fontos, hogy ha Révai elvtárs újra bekapcsolódik az ideológiai munkába, amit mi mindannyian óhajtunk, nagyon fontos, hogy ne kövesse el ugyanazokat a hibákat az Írószövetségben és másutt, mint amilyeneket elkövetett. Nem szabad megbírálatlanul hagyni ilyen – jóindulatból elkövetett, de végeredményben súlyos károkat okozó – hibák elvi alapját.

Hibáink gyökere – és ezt fontos elemezni – az a hibás, szektás szellem, amely mindenkit ellenséget szimatol. Fontos, hogy magunkkal együtt ezt is a vádlottak padjára ültessük, ugyanakkor félreértések elkerülése végett leszögezem, hogy Lukács elvtárs könyvéről szóló bírálatomat, amelyet egyik tanszéki ülésünkön fejtettem ki, a jelzők, túlzások és egyoldalúság nélkül továbbra is fenntartom. Könyve bírálatát azonban jelenleg nem tartom időszerűnek, mert egyrészt erre most nincs időm felkészülni, márpedig erre alaposan fel kell készülni. Lukács elvtárs könyvéről Lukács Györgyhez méltó kritikát kell mondani, olyan bírálatot, amelyről ne mondhassa, hogy felületes, gyenge bírálat, hanem tényleg megköszönje a kapott szempontokat. Azt is hangsúlyozni kell a könyvvel kapcsolatban, hogy az az ellentmondás, ami köztünk van például az irracionizmus értékelése kérdésében –, filozófiai kifejezéssel élve, marxisták egymás közti, nem antagonisztikus ellentmondása – a mai marxista filozófia keretein belül marad, és ezért úgy is kell kezelni, nem szabad belőle levonni messzemenő következtetéseket, mint ezt főként én tettem.

Fontos, hogy kitérjek együttműködésünk egyik legfontosabb területére: ez az Írószövetség. Itt kijelentem, hogy csak saját nézetemet fejttem ki. Az Írószövetségnek a filozófusok komoly munkaterületének kell lennie. Bennünket, pártfőiskolai tanárokat is nagyon-nagyon közelről, lelkiismeretünkben érint az írószövetség, mert ha Heller Ágnes vagy Mészáros István elvtárs nem ért valamivel egyet, akkor legfeljebb nem ír róla, de mi, pártfőiskolai tanárok kötelesek vagyunk elvileg igazolni a pártfőiskolán és másutt is az ideológiai munkáról szóló párthatározatokat mindaddig, míg a párthatározatot végre nem hajtották, vagy vissza nem vonták. Ha jó a

párthatározat, akkor nincs is semmi probléma, de ha komoly hibák vannak a párthatározatban, akkor a lelkiismeretünkkel kerülünk ellentétbe. Csak gondolkozzunk rajta, mire nevel párttagokat lelkiismereti vonatkozásban az, ha sorozatosan olyan párthatározatokat kell végrehajtani, amelyekben olyan pontok vannak, amelyekkel nem értenek egyet. Az Írószövetségről szóló párthatározat közel fél éve jelent meg¹⁸. Megjegyzem, hogy az Írószövetség kérdésében a magam részéről a párthatározat megjelenése előtt és az után illetékes szervek előtt világosan és félreérthetetlenül állást foglaltam. Nem mintha akkor már mindent tisztán láttam volna, de mindenesetre láttam azt, hogy az ottani problémákat mechanikusan osztálygyökerekre, vagy ellenséges tevékenységekre nem lehet visszavezetni. Meg kell mondanom, hogy illetékes elvtársak az én akkori véleményemmel nem értettek egyet. A legenyhébb kritika, amit kaptam, az volt, hogy nem tanultam meg jól a marxizmust, és nem látom, hogy az írók akkori magatartásának osztálygyökere van. Most itt az ideje, hogy továbbmenjünk, és mélyebbre hatoljunk a hibák feltárásában. Az Írószövetségről szóló párthatározat elvi alapja az osztályharc éleződéséről szóló sztalini nézet¹⁹. Idézem a párthatározatnak ezt a részét: „Amikor a szocialista iparosítás és a mezőgazdaság szocialista átszervezése útján lerakjuk a szocializmus alapjait az egész népgazdaságban, az osztályharc kiéleződik. Ebben a helyzetben egyes kispolgári, paraszti, értelmiségi rétegekben az ingadozás erősebbé válik.” Meg kell mondanom, hogy az „Anyag és tudat” című pártfőiskolai előadásomban magam is ezt a helytelen nézetet fejtettem ki. Az osztályharc szükségszerű éleződését a XX. Kongresszus már elvetette, de az idézett részből a második mondat is hibás a párthatározatban, mert arról beszél, hogy kispolgári szövetségeink egy része szükségszerűen szembe kell hogy forduljon a szocializmussal. A valóságban ez csak akkor válik szükségszerűvé, ha rosszul politizálunk feléjük. Ez a határozat – tehát még ha minden író kispolgár lenne is, és így csak szövetségesünk lehetne a szocializmus építésében, még akkor is – éppen szövetségeink egy részét nyilvánítja ellenséggé.

Ugyanakkor, amikor politikánkban és irodalompolitikánkban is komoly szektás hibák voltak, az irodalomról szóló párthatározat a baloldali elhajlást csak formálisan említi meg és ténylegesen nem harcol ellene.

Azért, mert az osztályharc éleződése nem szükségszerű, még nem következik belőle, hogy nálunk nem éleződhet a jelen esetben. Meg kell ezt vizsgálni. Éleződik-e nálunk az osztályharc? Sem a kispolgárság, sem a tőkésék száma jelentős mértékben nem változik. A kulákság lényegében fel van számolva. Nemzetközi méretekben általános enyhülés van. A gazdasági nehézségek 1951 óta kétségtelenül súlyosak, de mégsem szül-

tek ilyen tömeges jelenséget 1951-53-ban. Lehet-e beszélni tehát ideológiai gyökerekről? Ideológiai gyökerek bizonyára vannak, de egyrészt ezek évek óta megvannak, másrészt ebben elsősorban mi vagyunk hibásak, mert hiszen azok a problémák, amelyek az írók között mutatkoztak, nemcsak hogy nem rétegeződés szerint fordulnak elő, hanem elsősorban a kommunista íróknál. Nem hiszem, hogy kommunista íróink a Szabad Európán keresztül kerültek volna fokozott burzsoá ideológiai befolyás alá. Fontosnak tartom, hogy legalább annyira becsüljük íróink zömét és különösképp a kommunista írókat, tehát le kell vonnunk az elvi tanulságokat. Ha valaminek az elvi alapja megszűnik, akkor a következtetéseket meg kell változtatni. (*Taps.*) Ebből következik, hogy mindazt, ami elavult ebben a párthatározatban, ami nem jó, azt következményeivel együtt felül kell vizsgálni, ez a helyes és becsületes eljárás.

A következő kérdés, ahol önbírálattal tartozom, Hegel²⁰ értékelése. Ebben én követtem el a legnagyobb hibákat, és ezzel előmozdítottam a haladó filozófiai örökség egy részének lebecsülését. A hibáért teljes mértékben magamra vállalom a felelősséget. Hibáink a hegeli filozófia osztálytartalmának helytelen értékeléséből fakadtak és ezt fel kell számolni, tehát álláspontot szeretnék foglalni benne. Mai álláspontom a következő: Hegel nem az arisztokrata reakció filozófusa volt, hanem a fejletlen német burzsoáziáé, amely részben még a feudális osztály fejével gondolkodik és ennyiben reakciós vagy legalábbis bátortalan, részben a saját fejével és ennyiben közeledik a forradalomhoz. Ha ez nem így lenne, nem lehetne megmagyarázni, hogy Magyarországon hogyan válhatott a hegeli filozófia forradalmi törekvések leplévé, de mindenesetre a hegeli filozófiának két oldala van. A két oldal közül a pozitívra kell tenni a hangsúlyt, de a negatívról sem szabad elfeledkezni. Lukács elvtárs értékelését erről *Az ész trónfosztásában* továbbra is egyoldalúnak tartom.

A XX. Kongresszus és a lenini filozófiai örökség problémája a következő: lenini filozófiai örökségen a filozófiai elméletnek a gyakorlat új tapasztalatai alapján való alkotó továbbfejlesztését, az elméletnek a gyakorlattal való magas színvonalú, vulgarizálásmentes, dogmatizmustól mentes összekapcsolását értem. Magas színvonalon azt értem, hogy tovább kell fejleszteni a dialektikus materializmus és a történelmi materializmus fundamentális kérdéseit, amelyeket mi a múltban elhanyagoltunk. Összekapcsolva a gyakorlattal és az ellenséges ideológiák elleni harccal, ehhez feltétlenül szükséges, hogy alaposabban tanulmányozzuk a marxizmus klasszikusait, Marx, Engels, Lenin műveit. Mi, propagandisták²¹ ezzel sem állunk jól. Tanulmányoznunk kell a filozófia történetét is, ezen a téren is hibákat követtünk el. Meg kell mondanom, hogy erre a hibára első ízben Lukács elvtárs hívta fel a figyelmünket. Ne gondolják az

elvtársak, hogy ezt a bírálatot mi eleresztettük a fülünk mellett. A vitában kétségtelenül nem, de a vita után rögtön levontuk belőle a lényeges tanulságokat. Ennek alapján vezettük be a filozófiatörténet oktatását a Pártfőiskolán. Természetesen lehetőségeink keretein belül, de igazában csak most látjuk a probléma jelentőségét. Sajnos, kevés a lehetőségünk rá, hogy az ilyen jellegű hiányainkat, melyek kétségtelenül megvannak, bepótolhassuk. Hangúlyozni szeretném azonban, hogy továbbra is tanulmányozni kell a gyakorlatot, a valóságos életet és onnan kell levonni a tanulságokat. Az MDP III. Kongresszusa²² előtt mi helyesen foglaltunk állást olyan vonatkozásban, hogy meg kell szüntetni a filozófiának a hazai élettől, gyakorlattól való elszakadását. Hruscsov elvtárs referátuma²³, valamint a Voproszi Filozofii idei második száma ezt állítja be központi kérdésként, és felveszi a harcot azok ellen, akik az elméletnek a gyakorlattal való egybekapcsolását praktikizmusnak bélyegzik. De hiba lenne nem beismerni, hogy a gyakorlat fogalmát egyes elvtársak közülünk – sokszor magam is – esetenként erősen leszűkítették, nem értették bele a gyakorlatba az imperializmus gyakorlatát, és nem hangsúlyozták eléggé, hogy a természettudományok is beletartoznak ebbe a gyakorlatba. Ezen túl ebben a gyakorlatban a szocializmus építésének egész gyakorlatát kell érteni, és nem lehet azt leszűkíteni a párt politikájára, a párt politikáját pedig nem szabad azonosítani a párt napi politikájával.

Meg vagyok győződve, hogy Szecsődi elvtárs és a többi elvtársak ma mindezt ugyanolyan jól tudják és látják, mint én, és nincs helye az olyan túlzásnak, mint amelyet Gondi elvtárs mondott és csak nehezíti azt, hogy az elvtársak hibáikat felismerhessék, ha rágalmazunk és eltúlozzuk a bírálatokat, hogy csak a napi párthatározatok feldolgozásával akartak foglalkozni. Ne mondjunk ilyeneket, mert erre semmi szükség nincs. A gyakorlattal való egybekapcsolás nem azt jelenti, hogy a filozófiát fel kell hígítani, össze kell keverni a politikával. Szeretném megmondani, hogy ilyet elvileg nem is mondtunk, ilyen elveket általában nem képviseltünk, de ugyanakkor meg kell mondanunk, hogy a gyakorlatban ezt gyakran csináltuk és éppen ezért ez volt az a terület, ahol a legkésőbb ismertük fel ebben az évben hibáinkat. Ennek figyelembevételével már a jövő évben magasabb színvonalra fogjuk felemelni filozófiai oktatásunkat. A hazai ellenséges nézetek elleni harcban és a haladó hagyományok feltárásában véleményem szerint elvileg már megvan a filozófusok között az egyetértés. Lukács elvtárs tanítványai ilyen irányú bírálatunkat megszívlelték, és azóta többet tettek ezen a területen, mint mi, ez be kell ismerni. (Lukács György: Azelőtt is!)

A köztünk lezajlott alapvető vitakérdésekben nem belemagyarázásról volt szó, és ismételten nem értek egyet az előttem felszólalókkal, akik

egyszerűen azt a vitát, ami lezajlott itt, Lukács elvtárs elleni rágalom-hadjáratnak akarják minősíteni. Legyenek türelmesek az elvtársak, még vissza fogok rá térni, hogy ez mennyire nem helyes, és mennyire akadályozza Magyarországon a problémák megoldását. Lehet, hogy mi félreértettük Lukács elvtársnak a hazai haladó hagyományok kérdésével kapcsolatos álláspontját, de ha félreértettük, meg kell mondanom, hogy ennek nem mi voltunk az okai, ennek az volt az oka, hogy Lukács elvtárs nagyon is félreérthető álláspontot foglalt el a hazai hagyományok kérdésében a vitán, és ehhez más nem kellett – csak képzeljük bele magunkat a mi akkori szektás álláspontunkba – egy kis szektás gyanakvás kellett hozzá, ami persze bennünk akkor jócskán megvolt és kész volt a vonal. (*Közbeszólás: Miért volt félreérthető?*) Akkor a jegyzőkönyv alapján kellene vitatkozni. Így nagyon helytelen lenne részletekbe belemenni. Semmi akadálya elvtársak, utána, ha az elvtársak kívánják, nagyon szívesen vitatkozom. (*Felkiáltások: Halljuk Balogh elvtársat!*)

Szeretném aláhúzni, hogy az elvtársak világosan lássák, hogy nálunk a Pártfőiskolán a fő veszély jelenleg a praktikizmus. Az igazgatóság még az aspiránstémák kiválasztásánál is ebbe a szűk praktikista irányba nyomja az aspiránsokat. A praktikizmus elleni harcban jelenleg tanszékeink álláspontja teljesen egységes, de az élettől való elszakadás továbbra is nagy veszély a filozófiai kutatómunkában, és ezt szeretném hangsúlyozni, nemcsak a most tanuló aspiránsoknál, ahol az aspiránstémák kiválasztásánál szintén vannak praktikista tendenciák, hanem az eddig megjelent tudományos műveknél, amelyeknek csak csekély százaléka jut el a jelenhez. A népi demokrácia és a szocializmus építése által felvetett problémák magas színvonalú filozófiai általánosításában eddig nagyon kevés történt. Voltak persze bizonyos körülmények, amelyek ezt megneheítették, de ma ehhez megvannak az előfeltételek és fontos, hogy mielőbb mi is éljünk ezzel a lehetőséggel.

Szólok röviden a konjunkturscsináról, amelyet az elvtársak felhoztak. Ezen a téren tényleg történtek nálunk hibák, és nem is egy ilyen jellegű hiba volt, de az a véleményem – és ezt szeretném hangsúlyozni – hogy különösen az utóbbi két évben oktatási-elméleti munkánkat szerintem általában azért nem ez jellemzi. Itt látni kell a valóságos helyzetet. Lukács elvtárs nem foglalkozott a magyar népi demokrácia problémáinak részletes elemzésével. Tudom, az elvtársak ezt vitatják, ezért aláhúznám, hogy szeretném húzni, hogy legalábbis az utóbbi években nem, így tehát nem is követhetett el konjunkturscsinát, amit mi elkövettünk. Nekünk viszont a pártfőiskolán állandóan foglalkoznunk kellett ezzel, és óhatatlan volt, hogy ezt a hibát elkövessük.

Mi az elmélettel igenis el akarunk jutni a jelenhez, ezt továbbra is vezérszavunknak tartjuk. Nagyon fontosnak tartjuk továbbra is a burzsoá ideológiák elleni harcot is, és az bíráljon bennünket konjunkturscsinával (*Felkiáltások: Mi az?*)... Konjunkturscsina az, ha az elméletet önkényesen magyarázzuk úgy, hogy vele a gyakorlatot hamisan alátámasszuk. Tehát az bíráljon bennünket az elmélet konjunkturálásáért, aki ugyanabban az időpontban a népi demokrácia kérdéseiben állást mert foglalni, és helyesebben foglalt állást, mint mi.

Áttérek a személyi kultuszra. Most nagyon nagy türelemre kérem az elvtársakat, hogy most én is elmondhassam azt, ami nekünk, pártfőiskolai tanároknak fáj, ami nekünk nem tetszik és amely hibák felszámolása nélkül nehéz lesz a filozófiai front kettészakadásának felszámolása. Ezek a problémák azok, amelyekkel részletesen akarok foglalkozni: a filozófiai fronton megnyilvánuló személyi kultusz, az az elvtelen szolidaritás, amely Fogarasi, Lukács elvtárs és tanítványai között tapasztalható, az a durva és goromba bánásmód, amely nagyon sokszor kimeríti a bírálat elfojtásának fogalmát, a pártfőiskolai és főiskolai propagandisták ócsárlása és becsmérése.

Kezdeném a Sztálin körül kialakult személyi kultusszal, és itt talán azzal, hogy a Sztálin-kultusznak propaganda színvonalon magam is vezérképviselője voltam és ez súlyos hiba volt részemről. Ezt szükségesnek tartom itt elmondani, de úgy gondolom, nem árulok el titkot azzal, ha megmondom, hogy tudományos színvonalon a Sztálinnak más kiemelkedő dicsőítője és citatológusa is volt, és megmondom, hogy itt nem Havas elvtársra gondolok, mert meg vagyok győződve, hogy Havas elvtárs itt önbírálatot fog gyakorolni, hanem Fogarasi elvtársról van szó. Nemcsak a Sztálint dicsőítő cikkekről és egyéb írásokról van szó, amelyeknek megírására Fogarasi elvtárs nem volt kényszerítve, hanem arról is szó van, ahogy Fogarasi elvtárs a saját személyét kultiválja, de erről véleményem szerint beszélni sem érdemes, annyira visszatetszést szül. (*Felkiáltások: Úgy van! Úgy van!*) (*Közbeszólás: Tények is kellenének!*)

Itt kell foglalkoznom Nádor²⁴ elvtársnak azzal a kijelentésével is, hogy nálunk eddig a propagandamunkában metafizikát és idealizmust tanítottak. Fontosnak tartom ezt a nagyképű kijelentést – amely nihilista módon lebecsüli a propagandamunka összes hazai eredményeit – határozottan visszautasítani. Az ilyen kijelentés alapja Nádor elvtárs részéről az, hogy túlbecsüli saját jelentőségét a filozófiai fronton. (*Taps.*)

A személyi kultusz másik része Lukács elvtárs és Fogarasi elvtárs, másrészt tanítványaik között áll fenn. (*Zaj.*) Nagyon fontos, hogy meghallgassanak, mert hogy a filozófiai fronton az egység létrejöhessen,

ahhoz nyíltan be kell ismernünk a hibákat. (*Halljuk! Halljuk!*) Erdei László²⁵ elvtárs 1954-ben tartott akadémiai vitánkon azzal támasztotta alá Lukács és Fogarasi elvtárs igazát, hogy egymással sem értünk egyet, viszont Fogarasi és Lukács elvtárs tábora teljesen egységes. Nekem az a véleményem, hogy ez az idézőjelbe tett egység nagyon is rossz fényt vet erre szolidaritásra. A szolidaritás ugyan igen tiszteletreméltó, ha valóban elvi, de ha nem elvi, akkor korántsem az, és ez a szolidaritás számos vonatkozásban nem elvi. Ezt nagyon könnyű lenne bizonyítani de remélem, hogy erről az elvtársak maguk fognak majd beszélni. Én nem szeretnék itt erről beszélni, szerintem ez nem is tartozik a nyilvánosság elé. (*Közbeszólás: Bizonyítékokat!*) (Lukács György: Ha igaz, akkor a nyilvánosság elé! – *Élénk taps.*)

Akkor engedjék meg az elvtársak, hogy egy gyakorlati példát mondjak, ami ezt alá fogja támasztani. Fogarasi elvtárs annak idején abban a vitakérdésünkben, hogy a történelmi materializmus beletartozik-e a filozófiába, különböző helyeken a legkülönbözőbb álláspontokat foglalta el. A Filozófiai Évkönyv első ankétján²⁶ olyan álláspontot foglalt el, hogy kereken kijelentette, a történelmi materializmus nem tartozik bele a filozófiába. Egy másik alkalommal a második vitán kijelentette, hogy csak bizonyos mértékig tartozik bele a filozófiába, utána írt az agitprop osztályra egy levelet, amelyben egy Sztálin-idézetre való hivatkozással, amely Sztálin-idézet azt látszik alátámasztani, hogy csak a dialektikus materializmus tartozik bele a filozófiába, lényegében ugyanezt az álláspontot fejtette ki, majd utána egy teljes cikket írt a Társadalmi Szemle számára²⁷, amelyben szintén olyan álláspontot fejtett ki, hogy a történelmi materializmus nem tartozik bele a filozófiába. Amikor pedig utána az Akadémián elmondta beszédét, ott már enyhítette álláspontját, amikor Moszkvában beszélt, ott pedig lényegében véve a mi álláspontunkat mondta el, hogy a történelmi materializmus beletartozik a filozófiába. (*Közbeszólás: Egy szó sem igaz!*) Most a Filozófiai Főbizottság²⁸ jelentésének második változata viszont határozottan elmarasztal bennünket – Mészáros elvtárs, dokumentumok alapján fogjuk igazolni – (*Közbeszólás: Én is ismerem ezeket a dokumentumokat!*), amikor azt állítja, hogy mi Moszkváig terjedő rágalmakat szórtunk. Ez nem igaz. Itt az volt a helyzet, hogy Fogarasi elvtárs álláspontját megváltoztatta, Lukács elvtárs pedig teljesen egyetértett ezzel a jelentéssel.

Ennek az elvtelen szolidaritásnak másik példája volt *Az ész trónfosztásának* ankétja. Véleményem szerint nem volt szép és nem volt méltó Lukács elvtárs tanítványaihoz az a viselkedés, amelyet ott a vitán tanúsítottak. Ami ott volt, az tökéletesen kimeríti a személyi kultusz, az elvtelenség és a bírálat elfojtásának minden ismervét. (*Közbeszólás: Ahogy*

egyetértettünk a könyv elveivel?) Állítom, ha nem tapasztaltam volna ilyen jelenségeket Lukács elvtárs és tanítványai részéről, talán nem fajult volna el helyzet idáig. Kétségtelen, hogy durvaságban és gyanúsításokban mi is sok hibát követtünk el, de ugyanakkor nagyon fontos, hogy ezt az elvtársak is belássák, hogy sok kérdésben nem követtek el nálunk kisebb hibákat. A Pártfőiskolán nagyon éles viták szoktak kialakulni, megesik, hogy olykor eltúlozunk bizonyos dolgokat, és kategorizáljuk az elvtársakat, ezt a hibát ma már tisztán látjuk és harcolunk is ellene. Számunkra azonban Lukács és Fogarasi elvtárs és tanítványainak vitatkozási módszere taszító hatású, mert véleményünk szerint nagyon hasonlít a bírálattal szembeni kispolgári érzékenységhez. A vitatkozót tudatlansággal, tudatos hamisítással, demagógiával vádolni nem helyes és nem szép dolog és ez lépten-nyomon előfordul. A vitatkozóval sértő, bántó, gúnyoros hangnemben vitakoznak, amelynek ki nem mondott célja nagyon sokszor a vitatkozók jellembeli megbélyegzése és teljes lejáratása. (Közbeszólás: Maguk is csinálták!) Engedjék meg, hogy leszögezzem, hogy az előttem felszólalók hangjában is voltak ilyen tendenciák és értsék meg az elvtársak, hogy ez nem viszi előre a XX. Kongresszus ügyét, ez súlyos károkat okoz a XX. Kongresszus ügyének, ha az elvtársakat sértegetjük és bántjuk, mert megnehezítjük nekik, hogy hibáikat beismerjék. Ez nem helyes. (Közbeszólás: Érzékenyek?)

TÁNCZOS GÁBOR : Arra szeretném kérni az elvtársakat, hogy az ilyen és hasonló, goromba, a mi vitánk színvonalához és szelleméhez nem méltó közbeszólásoktól tartózkodjanak. (Élénk taps.)

BALOGH ELEMÉR : Ezek a vádak nem tartoznak a nyilvánosság elé, hogy itt ezeket egyenként megvizsgáljuk, mérlegeljük vagy visszautasítsuk, erre majd másutt kell módot találni. Azt is meg kell mondanom, hogy ugyanakkor mi egyetlen, még nyilvánvalóan helytelen vádat sem dobunk ki egyszerűen az ablakon, mert az a véleményünk, hogy a leggorombább bírálaton is el kell gondolkozni, hátha abban is van racionális mag. Mégis az a mód, ahogy az elvtársak sorozatosan felvetik ezeket a dolgokat, nekem az a véleményem, hogy ez nem méltó Lukács Györgyhöz és tanítványaihoz. Az a benyomásunk, úgy érezzük, hogy ezek kicsinyes, személyeskedő módszerek, és ezeket feltétlenül fel kell számolni, mert nagyon súlyos károkat okoznak. Mint már mondtam, egyrészt megnehezítik az elvtársak számára hibáik beismerését, másrészt lehet-e ilyen szarkasztikus modorral szövetségeseket szerezni annak a helyes ügynek, amelyért mindannyian harcolunk. Ezen gondolkozzanak el. Az ilyen magatartás akadályozza azt, hogy az SZKP XX. Kongresszusának táborát minél gyorsabban növeljük.